

20. BÖLÜM / CHAPTER 20

“MÂNEND-İ BEYT-İ MESNEVÎ”: MEVLANA VE ŞEYH GALİP’TE ÇOCUK

“LIKE A COUPLET OF MATHNAWÎ”: CHILD IN MAWLANA JALÂL AL-DÎN MUHAMMAD RÛMÎ AND SHEIKH GHALİB

Dursun Ali TÖKEL¹

¹Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: datokel@fsm.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.20

ÖZ

Divan edebiyatının hayattan ve insandan kopuk olduğuna dair yaygın kanaat, bu tip araştırmalara fırsat tanımamaktadır. Maalesef, bu tür küçük ama son derecede önemli insani dokunuşlar inceleme evrenimizde kendine pek yer bulamıyor. Şairler de insandır; babadır, evlattır, merhamet sahibidir, duyguları vardır, insana ve topluma karşı birtakım vazifeleri bu vazifeleri yaparken içine düştüğü zaafı vardır. Şairlerin pek çoğu çoğunlukla kıtalarda ve diğer nazım biçimlerinde de bu düşüncelere dair görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu çalışmada, Mevlana ile Şeyh Galip’in özellikle çocuk, çocukluk veya çocuk eğitimi ve kişiliği meselelerine dair dikkatlerine yer verilmeye çalışılacaktır. Şeyh Galip bazen 7 beyitlik bir manzume ile bir doğum tebriği yazmış ve doğan çocuk için sevinçlerini belirtmiş, bazen de birinin vefatı için bir ağıt yani mersiye kaleme alarak üzüntülerini belirtmiştir. Başlığa bakıldığı zaman vefat eden kişi sanki yaşlı bir kişiymiş gibi algılanıyor. Halbuki bir başka kaynağa baktığımızda Şeyh Galip’in İskender Dede diye bahsettiği ve derin üzüntülerini kalem aldığı kişinin bir çocuk olduğunu görüyoruz, hem de 6 yaşında vefat eden bir çocuk. Bazen de Şeyh Galip’i çocuğun kimliğine bir çocuğun kim olduğuna ve önemine dair fikir beyan ederken veya bu konulardaki toplumsal inançları aktarıırken görüyoruz. Şeyh Galip, aynı zamanda ilk ninni yazan divan şairi olarak bilinir. Bu yazıda, divan şairinin de bir insan olduğu gerçeğinden yola çıkarak Şeyh Galib’in çocuk, çocukluk ve çocuk eğitimi meselesini ele alış biçimine değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Şeyh Galip, Divan Şiiri, Kıt’a, Çocuk, Çocuğa bakış

ABSTRACT

The widespread opinion that Divan literature is disconnected from life and people blocks the path of research on pedagogy and education in classical literature.. Unfortunately, such small but extremely important human touches

do not find much place in our universe of study. Poets are people too: The poet is a father, a son, has compassion, has feelings, has some duties towards people and society, and has weaknesses while performing these duties. Many of the poets expressed their views on these ideas, mostly in stanzas and other verse forms. This study attempts to focus attention of Mawlana Jalâl Al-Dîn Muhammad Rûmî and Sheikh Ghalib, especially on the issues of child, childhood or child education and personality. Sheikh Ghalib sometimes wrote birth congratulations in 7 couplet poems and expressed his joy for the born child, and sometimes he wrote laments for the death of someone, that is, an elegy, expressing his sadness. Looking at the title, the deceased is perceived as if he was an old person. However, when we look at another source, we see that the person Sheikh Ghalib mentioned as Iskender Dede and for whom he penned his deep sorrows was a child, a child who passed away at the age of 6 years. Sometimes we see Sheikh Ghalib expressing an opinion on the identity of the child, who that child was and their importance, or conveyed social beliefs on these issues. Sheikh Ghalib is also known as the diwan poet who wrote the first lullaby. This article, starting from the fact that the diwan poet is also a human being, attempts to touch on the way Sheikh Ghalib deals with the issue of the child, childhood and child education.

Keywords: Mawlana Jalâl Al-Dîn Muhammad Rûmî, Sheikh Ghalib, Diwan Poetry, Couplet, Child, Overview of the Child

Extended Abstract

It is possible to argue that the most important issue in the progress of civilizations is education.. Societies that have educated their children and young people in the best way have established great civilizations, produced great technologies, and dominated the world. Societies that are left behind in education, that do not care about their children and young people and push them around, have not gone beyond being imitators of the societies that educate their children.

In classical Turkish literature, poets and prose writers represent both thought and art. Over the centuries, changing civilizations, encountering different cultures, and people's tendency to take it easy have led us to view some negative behaviors in people. In the Ottoman Period and before, what was the status of the testimony of Classical literature besides the historical records on the issue of child education? In other words, our classical literature detailing family, child education, view of marriage, etc. Has the subject been adequately studied? Since the research of diwan literature researchers on macro subjects has not reached the level of micro subjects yet, these issues come to the agenda of researchers only on certain occasions. But it cannot be thought that any period's literature is indifferent to such matters, which are among the most basic human issues.

Since our subject in this article is Sheikh Ghalib's view of the child, we want to focus on this issue. The emphasis on children in Sheikh Ghalib's diwan has always drawn my attention. However, since he is the spiritual founder of Mawlawiyah, it is necessary to look at Rûmî

and the child issue in Mawlawi in detail. Rumi brought up many humanitarian issues that the global public was not aware of until recently.. Rûmî touched upon almost every issue related to child education and put forward views on this subject, perhaps much more advanced than modern pedagogy would say. I think that Sheikh Galib, who is a Mawlawi, has the same sensitivity as Rûmî about children. After all, they were primarily fed from *Mathnawi* and Mawlawi culture.

A very good example of how seriously children were taken and how important this was in our ancient culture is seen in Akşemsettin's address to his son Hamdullah Hamdi. Akşemsettin loved his son when he was still in his mother's womb, saying, "My Aristotle is a smart, scholarly, writer, scholar son...". Lullaby, which is a folk literature verse type, is also found in diwan poetry. Other diwan poets wrote the lullaby, the first example of which we see in Sheikh Ghalib's work called *Hüsn ü Aşk*.

In this article, we tried to focus on the meaning of the word child in Sheikh Ghalib. This word has not only been used in its concrete and primary meaning, of course, there are also metaphorical uses by the poet. There is no doubt that we need to examine the diwans and, of course, the other works of diwan poets in this respect. The views of diwan poets, who are themselves sons and fathers, about children undoubtedly stand as hidden treasures in their diwans. Sheikh Ghalib, being a Mawlawi, seems to have shown in his works the importance Rûmî gave to the education and raising of children. The most important feeling that a person seeks throughout his life is the feeling of "being valuable" and "respected". It is possible to see how much importance Rûmî gave to children in his works and it is understood that Sheikh Ghalib also had the same sense of importance. We see this clearly in the descriptions in the poems he wrote for the births and deaths of children. This study is undoubtedly an introduction to this issue, and I am sure that we will see the guiding and eye-opening thoughts of our poets on this important subject in more detail with more comprehensive studies. And I am sure that the behavioral models presented with the expression "ideal child education" were living and were being kept alive in the deepest way in our ancient culture. We need to study and scrutinize the ancient texts in detail in order to rediscover them.

Giriş

Klasik edebiyatımız ve klasik şairlerimiz, genelde eğitim felsefesi ve özelde de aile, kadın ve çocuğa bakış meselesinde nasıl bir duruş sergiliyorlardı? Batı toplumunda düşüncenin felsefe ve dil sanatının edebiyat olarak tezahürü bilinen bir şeydir. Bizim kadim kültürümüzde müstakilen felsefeci misyonunu taşıyan düşünürlerimiz yok. Bizim için şair ve nasir hem düşünceyi hem de sanatı temsil eder. Yani bizim ediplerimiz hem şairlerimiz hem nasirlerimiz hem kanaat önderlerimiz ve hem de filozoflarımızdı. En başta Ahmet Yesevî hazretleri olmak üzere daha sonraları Anadolu’ya akınlar halinde gelip İslam’ı yayan Horasan erenleri ve onların talebeleri, Mevlana, Aşık Paşa, Ahmet Fakih, Sultan Veled, Yunus Emre vb. Anadolu erenleri hemen tamamen mutasavvif şair kimselerdi. Onların aile, kadın, çocuk ve eğitim meselesi hakkındaki fikirlerine dair neler biliyoruz, biliyor muyuz? Eğer bilmiyorsak kurucu felsefemizin, bizi çok kısa zamanda cihan hakimi yapan dinamikleri hakkında ne kadar sağlıklı konuşabiliriz?

Bir medeniyetin en büyük davası, eğitim davasıdır. Çocuklarını, gençlerini en iyi şekilde eğiten toplumlar büyük medeniyetler kurmuşlar, büyük teknolojiler üretmişler ve dünyaya hâkim olmuşlardır. Eğitimde geri kalan, çocuğunu, gencini önemsemeyen, onu itip kakan toplumlar ise, çocuğunu eğiten toplumların taklitçileri olmaktan öteye gidememişlerdir. Çocuğunu, gençliğini kaybeden neyi bulmayı ummaktadır ki: “Çocuğu kaybetmişler, hayat sahasında faziletli ve fedakâr insan arıyorlar.” (Topçu, 2008, s. 28).

Pek çok konuda olduğu gibi çocuk eğitimi ve çocuğa bakış tarzımızda da Hz. Peygamber Efendimizi örnek almayı bir yana bırakalı çok uzun yüzyıllar oldu. O, kadına ve çocuğa aşağılayıcı tutumu tamamen ortadan kaldırarak onları fevkalade yüceltici bir tavırla insanlık tarihinde benzeri olmayan bir insan eğitim modeli yaratmıştı. Bu model, Müslümanların kırk elli yıl içerisinde, dünyada eşi görülmedik büyük fetihler gerçekleştirmesine yol açmıştı. Bu durumu anlatan Mehmet Akif’in şu dikkati hayli ilginçtir:

“Şu cihan-ı medeniyet, bırakalım Peygamberi, acaba Ebu Bekir gibi, acaba Ömer gibi, Ali yahud diğer Ashab-ı Kiram gibi adam yetiştirdi mi? Yetiştirebildi mi? Pek a’lâ onlar o siyaseti nerden öğrendiler? Kable’l-İslam hepsi cehalet içinde idiler. Dünyanın ücra bir köşesinde oturuyorlardı. Onları din-i islam terbiye etti. Evet, din-i islam’ın şekl-i sahihi...” (Ersoy, 2012, s. 209).

Evet bu *şekl-i sahih* ile cihana hükmedenler sonra ne oldular?

Aradan yüzyıllar geçti, medeniyet değiştirmeleri, farklı kültürlerle karşılaşma, insan fitratının kolaya kaçma temayülü bizi insana bakışımızda bir takım olumsuz davranışlara

itti. Bilhassa kadın ve çocuk meselesinde dinimizin asli kaynaklarında ve Dede Korkut'ta ifadesini bulan millî duruşumuzun yerini İsrailiyyat ve mitsel birtakım inançların alması bizi bu konularda aşırılığa sevk etti. Onlara bakışımızdaki küçümseyici, olumsuzlayıcı, hafife alıcı, eğitimleri konusunda gayri ciddi davranıcı temayül bizi ileri götürmedi, haklı çıkarmadı, aksine geride bıraktı, bundan kaynaklanan pek çok olumsuz sonucun doğmasına sebep oldu.

Kadının saçının uzun aklının kısa olduğu, saçının her telinin dibinde bir şeytan yattığı, ona sorulursa alınacak cevabının tersinin yapılmasının doğru olduğu, sırtını sopasız, karnını sıpasız bırakmamak gerektiği, okumuş kadının şeytan olacağı, bilhassa kız çocuklarının kesinlikle okutulmaması gerektiği, çocuğu muhatap olarak ciddiye almamanın doğru olacağı, onu kucağa alıp sevmenin, hele hele de öpmenin erkeklige yakışmayacağı, karşısında ciddi ve asık suratlı olunmazsa çocuğun şımaracağı, çocuk eğitiminde sopanın cennetten çıkma olduğu, dayak atmazsan çocukların başa çıkacağı vb. pek çok fasit görüşün ne dinimizle ilgisi vardı ne de milliyetimizden gelen inançlarla. Ama bunlar bizi bir örümcek ağı gibi kapladı ve yüzlerce yıl hâkim oldu. Sonuçta da kaybeden biz olduk. Kaygılar haklıydı belki ama bu kaygıları yok etmek için tutulan yol, uygulanan yöntem fevkalade yanlış oldu. Bu durumdan nasıl çıkılacağımız aslında bellidir: Bizi cihan hakimi yapan o eğitimin şekli-i sahiline dönerek:

“Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, îcab-ı asra göre terbiye etmekten başka çare olmayacağını anlamayan ya hiç yoktur ya pek azdır. Kendimiz ister okumuş ister okumamış ister iyi bir terbiye görmüş ister görmemiş olalım artık maziye karışmış sayılacağımız için bu gün düşüneceğimiz bir şey varsa o da istikbâldir, evlatlarımızdır.” (Özgen, 2013, s. 4).

Akif'in bu dikkati bize tam da şu atasözünü hatırlatıyor: *Yiğit düştüğü yerden kalkar.* Çocukların eğitimi meselesine sadece Mehmet Akif değil, özellikle son dönemde pek çok Osmanlı aydını kafa yormuş, görüş belirtmişti. Bu konunun ne kadar önemli olduğuna dair Ahmet Mithat Efendi'nin, bir soru eşliğinde dikkatini paylaşmak istiyorum.

O Kadar Beylik Varken Neden Cihan Hâkimi Osmanlı Beyliği Oldu?

Böyle bir soru sorulmuştur ve hakikaten de sorulmalıdır. Kayı boyu Anadolu'ya geldiğinde yaklaşık beş yüz (dört yüz kırk dört diyen de var) çadır olduğu söylenir. İnsanları bu soruyu sormaya iten temel faktör, Osmanlılar henüz üç beş yüz çadır halinde beylik olmak yolunda ilerlerken Anadolu'da devletler halinde beyliklerin olduğudur. Osmanlılar Söğüt havzası ve civarında iken Anadolu'da Aydınoğulları, Candaroğulları, Germiyanoğulları, Karamanoğulları, Karesioğulları, Menteşeoğulları vb. pek çok beylik vardı. Neden onlar büyük bir imparatorluk kuramadılar da bu, Osmanlı'ya nasip oldu?

Bu sorunun muhtemel pek çok cevabı vardır şüphesiz. Konumuz doğrudan bu olmadığından biz meselenin başka bir yönüne eğiliyoruz. Bu soruya cevap verenlerden biri de büyük edibimiz Ahmet Mithat Efendi idi. O, meseleye tamamen "eğitim", bilhassa "çocuk eğitimi" zaviyesinden bakmış. Onu bu soruya verdiği cevap şu: "Söğüt nahiyesine nüzul eden 400 çadır halkının pek az zaman içinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birer kısm-ı cesimini kabza-i tasarrufa geçirmeleri dahi az acip vukuattan değildir. Bunun da sebab-i sahihi terbiye-i etfal meselesidir." (Ahmet Midhat, 2013, s. 88).

Evet, Ahmet Mithat Efendi'ye göre Osmanlı'yı cihan hâkim yapan asıl sır onların *çocuk eğitimine fevkalade önem vermeleri* idi. Demek bu önem daha sonraları verilmedi ki baht izmihlale döndü.

1. Hz. Mevlana ve Çocuğa Bakış

Osmanlı Dönemi ve öncesinde çocuk eğitimi meselesinde tarihî kayıtların yanında acaba klasik edebiyatın şahitliği ne durumdadır? Yani acaba klasik edebiyatımız; aile, çocuk eğitimi, evlilik müessesine bakışı vb. konular açısından yeterince incelendi mi? Çocuk eğitimine hassaten değinen mesneviler ve sair eserler bir yana çocuğa ilgili müstakil olarak kaleme alınan Nabî'nin *Hayriye*'si ve Sünbülzade Vehbî'nin *Lütfiye*'si bile esas alınsa bu soruya hemencecik olumlu bir cevap vermek zor. Batı'da çocuğa ve çocuk eğitimine bakışı kökten değiştiren Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile*'in yaptığı büyük tesiri bizde henüz herhangi bir eserimiz yapmadı, yapamadı. Eğer yapsaydı acaba bu hangi eserimiz olurdu? Divan edebiyatı araştırmacılarının makro konular üzerindeki araştırmaları henüz mikro konulara sıra gelecek seviyeye ulaşmadığından bu bahisler ancak belirli vesilelerle araştırmacıların gündemine gelmektedir. Ama hiçbir devir edebiyatının en temel insani meselelerden olan böylesi konulara bigâne kaldığı düşünülemez. Ben inanıyorum ki bir gün mikro seviyede de bu konular üzerinde çalışmalar yapılacak ve divan şiirinin bu yönü en kapsamlı şekilde ortaya çıkarılacaktır.

Bir zamanlar tamamen esirgelediğimiz intikamını alırcasına şimdi de aşırı derecede boca ederek adeta kendisiyle evlatlarımızı boğduğumuz *sevginin* nerede, nasıl, ne miktar kullanılması gerektiğine dair Fuzulî'nin şu uyarısı bütün çağlar boyunca insanlık için hakikatli ve ebedî bir uyarı değil midir?

*Ey hâce ger kulundan oğulluk murâd ise
Sefkat gözüyle bak ana dâ'im oğul kimi
V'er oğlunu umarsan ola sâhib-i edeb
Elbette eyle zillate mu'tâd kul kimi* (Fuzûlî, 1958, s. 494).

Fuzulî'nin bu kıtası hem çocuklarımızı sevmeye bir ölçü öneriyor bize, hem çocuk eğitiminde nasıl bir yol izleyeceğimizi ve hem de insanî ilişkilerde nasıl bir metot uygulayacağımızı. Şüphesiz bu bir tane örnek, bu anlamda üzerinde durulsa daha pek çok örnek Divan edebiyatımızın bu sahada bir hazine olduğunu gösterecektir.¹

Bizim bu yazıdaki mevzumuz Şeyh Galib'in çocuğa bakışı olduğu için bu mesele üzerine yoğunlaşmak istiyoruz.

Şeyh Galip divanında çocuklara yapılan vurgu her zaman dikkatimi çekmişti. Bu yüzden bu konuyu müstakil olarak çalışmak istedim. Fakat zaten bir Mevlevî olması hasebiyle Şeyh Galip'ten önce aslında Mevlana ve Mevlevilikte çocuk meselesine, hem de ayrıntılı olarak bakmak gerek. Bizim bu yazıdaki amacımız bu değil belki ama, Hz. Mevlana'nın çocuk eğitimi ve çocuklara davranışı üzerine sık sık durduğunu ve bu konuyu çok ciddiye aldığını görüyoruz. Yani Mevlevîlik ve çocuk meselesi ayrıntılarıyla incelenmelidir. Hatta kanaatime göre çocuk eğitim meselesinde Hz. Mevlana'yı örnek almış olsak eminim çok isabetli bir yol tutmuş olurduk.

İnsanlığın son zamanlarda farkına vardığı pek çok önemli meseleyi Hz. Mevlana gündeme o devirde getirmiş. Efsaneler, masallar meselesindeki dikkati bunu apaçık gösteriyor. Masallar ve sair halk anlatılarının çocuk eğitimdeki önemli rolü son yüzyılda keşfedilmişken o, yüzyıllar öncesinden bu metinlerin ne kadar önemli bir *hazine* olduğundan bahsediyor:

“Hani çocuklar masal söylerler ya... Fakat masallarda nice sırlar, nice öğütler vardır. Görünüşte saçma şeyler söylerler, ama sen onları masal sanma sakın. Bütün viranelerde defîne aramaya koyul..!” (Mevlana, 1991, C.III, s. 221).

Hz. Mevlana çocuklarına kızdıklarında “geber” diye bağırarak annelere yönelik eleştirileri yanında onların bu tavrını “Annen sana geber, dese bu sözle sendeki kötü huyun gebermesini ister” diyerek tevil eder (Mesnevî, C.III, b. 4017).

Oynamayan Çocuk Bir İhtiyardır, Çocuk Eğitimde Özgürdür

Bugünkü pedagojideki çocuk ve oyun kuramları göz önüne alındığında Hz. Mevlana'nın çağının çok çok ilerisinde olduğu rahatlıkla görülecektir. Bu konu, Hz. Mevlana'da müstakil bir eser oluşturacak kadar engin bir şekilde işlenmiştir. Yine eğitim alacağı alan hususunda çocuğun/gencin ne kadar özgür olduğu meselesi de Hz. Mevlana'nın gündemindedir.

1 Bu alanda yapılmış bir çalışma için bk. Adnan İpekdağ (2013). *Mesnevîlerde Aile ve Çocuk: Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pentname, Hüsn ü Aşk, Hayriye, Lütfiye*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Hız. Mevlana, çocukların oynadıkları oyunlarla olgunlaştıklarını düşünür. Örneğin erkek çocuklarının oynadıkları tahta kılıçlarla, kız çocuklarının ise ellerindeki oyuncak bebeklerle oynarken aslında kendilerini geleceğe hazırladıklarını düşünür. (Mesnevî, C.VI, b. 2255; C.V, b.3597,3598). Bunun ne kadar önemli olduğu şuradan belli: "*Mevlâna'nın bu fikirleri de yine son yıllarda bilimsellik kazanan 'oyunla eğitim' formasyonunun yüzyıllar öncesinde ortaya konmasıdır*" (Şimşekler, 2021: <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>). Hız. Mevlana'nın çocuk ve oyun meselesindeki şu tespiti bugün bu anlamdaki en bilimsel tespitin tam da özünü oluşturmuyor mu? "Yaşlı bir adam yüz yaşında bile olsa oyunla vakit geçirince akıllı sayılmaz; hâlâ ham ve çocuktur. Bunun gibi oyun oynamayan bir çocuk da ihtiyardır." (Mevlânâ, 1990, s. 227).

Çocuklarının eğitimi meselesinde, çocuğun özgürlüğü nereye kadar tanınmalıdır? Bu soruya anne-babaların cevabı ne olurdu acaba? Bugün en çok tartıştığımız konuların başında ebeveynlerin çocuklara eğitim meslesinde aşırı müdahil davranması ve adeta neyi nerede ne kadar okuyacağına kadar karışmasıdır. Bu konunun toplumun en kanayan yaralarından biri olduğuna şüphe yok. Kendi istediği değil de anne-babasının istediği bölümleri/branşları okuyarak hayata tümüyle mutsuz ve küskün başlayan nice gencimiz var. Hız. Mevlana'nın bu konudaki tavrı gerçekten çok radikal bir özgürlük içermekte ve bireyi bu konuda tamamen özgür bırakmakta, anne-baba müdahalesini pek de kabul eder görünmemektedir:

"Bâyezîd'in babası, çocukluğunda fıkıh öğrenmesi için mektebe götürdü. Müderrisin önüne gelince Ebâyezîd: "Bu bana öğretmek istediğiniz fikhullah mıdır?" dedi. Ona: "Hayır, Ebû Hanife'nin fikhıdır" dediler. O, "Ben fikhullahı öğrenmek istiyorum" dedi. Babası onu nahivcinin (gramer hocası) yanına götürünce: "Bu, nahvullah mıdır?" diye sordu. Nahivci: "Hayır, Sibeveyh'in nahvidir" karşılığını verdi. O da "Ben bunu istemem" deyip gitti. Böylece babası onu hangi hocanın önüne götürdü ise aynı şeyi söyledi ve nihayet aciz kalan baba onu kendi başına bıraktı. Bundan sonra Ebâyezîd bu arzu içinde Bağdat'a geldi ve Cüneyd'i görürü görmez, "İşte Fikhullah!" diye bağırdı. Kuzu nasıl olurda kendisini sütüyle besleyen anasını tanımaz?" (Mevlânâ, 1990, s. 228-229).

Çocuğuyla İlgilenen Baba Kılıbık Değildir

Çocuklarıyla ilgilenmeyi, onlara bakmayı *kılıbıklık* zanneden babaların Hız. Mevlana'dan öğreneceği çok şeyler var:

“Mevlâna’nın oğlu Sultan Veled Hazretleri henüz meme emen bir çocukken daima babasının kucağında uyurdu. Mevlâna, teheccüd zamanı kalkıp gece namazını kılacağı vakit, Sultan Veled bağırır ve ağlardı. Mevlâna Hazretleri, susturmak için namazı bırakır, onu kucağına alır ve tekrar uyuturdu” (Eflâkî’den naklen Şimşekler, 2021: <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>).

Onun, çocukların eğitim, bakım ve yetiştirilmesinde gösterdiği titizliğin Peygamberî mirasın bir sonucu olduğu şuradan bellidir:

“Mesnevihân Sirâceddin Mevlâna’nın, çocuklarla olan iletişimini anlatırken şöyle der: Bir gün Hüsâmeddin’le birlikte Mevlâna’yı ziyaret etmek için medreseye gelmiştik. Birdenbire bahçenin kapısı açıldı, bir de baktım ki, Mevlâna’nın torunu Çelebi Emir Ârif’i küçük bir arabaya oturtmuşlar, lalası da onun arabasını çekiyor. Mevlâna, hemen yerinden kalkarak arabanın ipini mübarek omzuna koyup; ‘Ârif’e öküzçülük edebilirim’ dedi. Bunun üzerine Çelebi Hüsâmeddin de kalkarak arabanın bir tarafını tuttu, bir iki defa medresenin avlusuna dolaştırdılar. Çelebi Ârif, tatlı tatlı gülüyor ve seviniyordu. Mevlâna, ‘Çocukları okşamak, şeriat padişahı ve hakikat ayının feleği olan Peygamberimizden biz Müslümanlara kalmış bir mirastır. Peygamber; ‘Çocuğu olan çocuklaşsın’ buyurmuştur,’ dedi ve şu şiiri okudu:

Babanın aklı dünyayı ölçerse de küçük çocuğun anlaması için ‘ti ti’ der. Mademki, işim-gücüm çocuklardır; o halde çocukların diliyle konuşmak lâzımdır.” (Eflâkî’den naklen Şimşekler, 2021: <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>).

Anne-Baba İlk Öğretmen

Hiz. Mevlana çocuk eğitimi ile ilgili hemen her meseleye değinmiş, bu da babanın görevleri üzerine çok ince bir dikkati:

“Çocuğunun düzenli olarak okula gitmesini temin etmek; eğer gitmek istemiyorsa onu ödüllendirme yöntemiyle para ve çeşitli hediyeler vererek gitmesini sağlamaktır. Çünkü çocuk henüz okulda görüp öğrendiklerinin faydasını, ileride ne işe yaradığını henüz bilmemektedir. Yine Mevlâna’ya göre; çocuk okuldaki bilgilerin ne işe yaradığını bilip, anladıktan sonra hiçbir zorlama olmadan okula gidecektir. Yani kısaca söylemek gerekirse babanın çocuğunun eğitimindeki görevi; onun eğitimi için gerekli olan maddi-mânevî

alt yapıyı tesis etmektir” (Eflâkî’den naklen Şimşekler, 2021: <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>).

Mesnevi ve sair eserlerini okudukça “keşke çocuklarımıza nasıl davranacağımızın ölçüsü Hz. Mevlana olsaydı. Keşke eğitim sistemimizi onun görüşleri üzerine kursaydık” demekten kendimi alamıyorum. Gözüne görünen hayaletlerden korkan ve bununla nasıl baş edeceğini bilemeyen bir çocuğa annesinin tavsiyesini bize harika bir hikâye ile veren Hz. Mevlana bugün bu konuda modern pedagojinin diyeceğinden belki de çok daha ilerde bir yol göstermektedir. Bu hikayede aynı zamanda anne-çocuk ilişkisinin de nasıl olması gerektiğine dair harika veriler var:

“Küçük bir çocuk annesine: ‘Anne, bana gece karanlıkta şeytan gibi korkunç bir karaltı görünüyor, çok korkuyorum’ dedi. Annesi ona: ‘Korkma, o karaltıyı gördüğün zaman cesaretle üzerine doğru atıl. O vakit bunun hayal olduğu belli olur’ dedi. Çocuk: ‘Ah anneciğim! Eğer o karaltıya da annesi öyle tavsiye etmişse, o zaman ben ne yapayım ve ona konuşma ki görünmeyesin dediyse ben onu nasıl tanıırım?’ dedi. Annesi: ‘Onun yanında konuşma, kendini ona bırak ve bekle, belki ağzından bir söz çıkar...’ (Mevlânâ, 1990, s. 63).

Hz. Mevlana devam eden bu hikâyesinde çocuğun/insanın korkusuyla yüzleşmeden o korkudan kurtulamayacağına dair temel ilkeyi aktarmaktadır. Bu mesele “Bir insanı tanımak istersen onu konuşur” bahsinde işlenmektedir. Annenin çocuğa korkuları karşısında metin olmayı sadece tavsiye etmekle kalmayıp bunun yollarını da göstermesi bugün dahi ihtiyaç duyduğumuz en temel anne-çocuk iletişimi esaslarından biridir.

Bugün dahi eğitim sisteminde en şikâyet ettiğimiz konuların başında, öğretmenlerin çocuklara konuları öğretmede sabırsız davranmaları meselesi gelmektedir. Öğrenmek bir süreç işidir. Herkes her konuyu aynı hızla öğrenemez. Öğretmen, öğretim konusunda fevkalade sabırlı olmalıdır. Buna dair Hz. Mevlana’nın bir tavsiyesi hepimizin kulaklarına küpe olacak cinstendir:

“Bir öğretmen öğrenciye yazı yazmayı öğretirken, tek harfleri bitirip sıra satıra gelince, önce çocuk bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin gözünde yanlıştır. Fakat o yine de: ‘Hepsi güzel, iyi yazmışsın; aferin, aferin! Yalnız bu bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Böyle olacak. Ha! Şu harfi de iyi yazmamışsın!’ der ve çocuğu incitmeden, incelikle böylece o satırın birkaç harfini kötülemez suretiyle yazıyı düzeltir. ‘Şöyle yapmalı’ diye gösterir. Geri kalanı beğenir ve bu aferinlerle onun zayıf tarafını kuvvetlendirir. İşte bu şekilde yavaş yavaş öğretir ve ona yardım eder” (Mevlânâ, 1990, s. 204-205).

Bu tembihlerin başlangıç zamanlarında dikkate alındığı anlaşılıyor, pek çoğunu daha sonraları terk etmiş olmalıyız ki, çocuk eğitiminde hâlâ istenen seviyelerde değiliz. Hz. Mevlana'nın *evlilik* üzerine şu dikkati, bizim hakikatleri bir yana atıp nasıl da sureti ve zahiri hakikat yerine koyup derin bir gaflete düştüğümüzü apaçık gösteriyor. Bugün nikah ve düğün törenleri için su gibi harcanan paraları, o paraları ödemek için evliliğinin başlangıç zamanlarını, yani en mutlu olunması gereken zamanları zehre çeviren âdetleri “gelenek” diye dayatanlar keşke Hz. Mevlana'nın uyarılarını dikkate alsaydılar. Nikah, düğün ne içindir? Asıl meyve olan çocuğun doğması için suretteki görüntülerdir, bunlar arazdır, asıl cevher insan neslinin devamını sağlayacak bir çocuğun doğmasıdır: “Kadını nikahlamak arazdı, mahvolup gitti. Fakat o arazdan bize evlat cevheri meydana geldi” (Mevlânâ, 1991, s. 72). Şimdi insanlar bu sözdeki hakikati anlasalar, nişan, düğün, nikah vb. yerine oluk oluk akıttıkları paraları çocuklarının eğitimi için harcamazlar mıydı?

2. Şeyh Galip ve Çocuk

Bir Mevlevi olarak Şeyh Galip'in çocuk konusunda Hz. Mevlana'nın taşıdığı hassasiyeti aynen taşıdığını düşünüyorum. Sonuçta onlar birincil olarak *Mesnevi*'den ve Mevlevi kültüründen besleniyorlardı. Babasının tek çocuğu olması sebebiyle de çok kıymetli bir evlat olduğuna şüphe yok. Şeyh Galip bin bir gün çileye girmek amacıyla Konya'ya gittiğinde, babası hasretine dayanamayıp onun Konya'dan İstanbul'a gelmesini istemiş ve bu arzusu yerine getirilerek çilenin İstanbul'da tamamlanmasına karar verilmişti. Şeyh Galip'in ilk hocası da babası idi. *Divan*'ında ve *Hüsn ü Aşk*'ta onu bu bakımdan hayırlarla yad etmesi babasının onu yetiştirmedeki emeğine önemli bir işarettir.

Bir gazelinde babasını *mürşid-i üstâd-ı küll* diye büyük bir övgüyle anar, onun yolunu takip ettiğini söyler ve ona hayır dualar eder. Şeyh Galip'e göre babasının *her himmet nazarı* onun için büyük bir şifa kaynağı, bir iksirdi:

*Peyrev oldum ben de Gâlib vâlid-i zî-şânıma
Küm duâ vü medhi hem farz u hem elzemdir bize*

*Mustafâ nâm u Reşîd ü mürşid-i üstâd-ı küll
Her nigâh-ı himmeti iksîr-i a'zamdır bize*

*Farkımızda sâyesin Allâh memdûd eylesin
Âlem ancak zât-ı vâlâsıyla âlemdir bize* (Okçu, 1993, C.I, s. 1).

Sadece divanda değil bir vesile ile babasının kendi üzerindeki yapıcı rolünü şükranla anarak meşhur mesnevisi *Hüsni ü Aşk*’ta bulunan “Miraç” bölümünü de babasının teşvikleriyle yazabildiğini, Mevlana’nın tarzını da babasından öğrendiğini söylemektedir. Şeyh Galip’e göre babası ona aşk âleminde kılavuzluk ettiği için babalığı iki kere hak etmektedir:

*Bulmağla hitâm bu mebâhis
Bu zât-ı sûtûde oldu bâis*

*Üftâde-i râh-ı ser-bülendi
Yani Pederim Reşid Efendi*

*Bu güm-rehin oldu dest-gîri
Öğretti sühanda tarz-ı pîri”*

*Çün oldu cihân-ı aşka rehber
Olmaz mı übüvveti mükerrer* (Okçu, 1993, C.I, s. 1).

Şeyh Galip doğduğunda, babasının, *eser-i aşk* ve *cezbetullah* tabirlerini, onun doğum tarihini belirtmek için seçmesi, bir babanın çocuğunu *ne olarak görmesi* gerektiğine de bence önemli bir işarettir. Bilmiyoruz, belki de Şeyh Galip’in babası bunu gördüğü bir işaret üzerine söylemişti. Ama ne olursa olsun insanın doğan çocuğunu “aşkın eseri” ve “Allah’ın cezbesi” olarak nitelemesi onu nasıl yüce bir varlık olarak karşıladığını ve ondan beklentilerini göstermiş olmaktadır.

Düşünüyorum da bizlere “Çocuklara, ‘aptal, geri zekalı, yapamazsın, başaramazsın’ vb. olumsuz sıfatlarla hitap etmek çok sakıncalıdır. İyi ve kendilerine öz güvenleri olan başarılı insanlar olmalarını istiyorsak onlara muhakkak olumlu sıfatlarla hitap etmeliyiz” diyen bugünün pedagogları geliyor gözlerimin önüne. Doğumu, *Eser-i aşk* ve *cezbetullah* olarak karşılanan bir çocuk da herhalde bir gün olsa Şeyh Galip olurdu!

Çocuklara böylesine önemli hitapların eski kültürümüzde ne kadar çok ciddiye alındığına ve bunun da ne kadar önemli olduğuna çok güzel bir örnek Akşemsettin hazretlerinin oğlu Hamdullah Hamdi’ye hitabında görülmektedir. Evliya Çelebi, “beşerin yazamayacağı bir eserdir” diye fevkalade iltifatlarla övdüğü Hamdullah Hamdi’nin eseri olan *Yûsuf u Züleyhâ*’nın nasıl yazıldığını anlatırken bu meseleye de dikkatlerimiz çekmekten geri durmamış. Akşemsettin hazretleri, daha annesinin karnında iken Hamdullah Hamdi’yi “Benim Aristo akıllı, ilimler sahibi, yazar, âlim oğlum...” diye severmiş. İnsan anne karnında böyle sevilirse herhalde öyle olmaktan başka çaresi de kalmaz:

“Bu zât batn-ı mâderde iken pederleri vâlidelerinin karnına urup; ‘Bre benim zî-akl-ı Aristo, zû-fünûn, şair, musannif, müellif oğlum’ derlermiş. Hikmet-i Huda zât rahm-ı mâderden müştâk olduktan sonra sekiz yaşında iken divan sahibi olup Leylâ ile Mecnûn kitabını ve Mevlid-i manzumu telif etmişlerdir. Ama Yusuf u Züleyhâsı makdur-ı beşer değildir. Hakikaten feyz-i ilahiye mazhar olan bir zekânın kelâmıdır” (İsen, 1989, s. 231).

Şeyh Galip’in aldığı eğitimden bahsedilirken,

“Hazreti Şeyh (Şeyh Gâlib), ‘aslanın ilk hallerine (şibl) derler. Bedr’in yani ayın on dördüncü halinin başına da hilal derler’ anlamındaki Arapça beytin manasına uygun olarak, çocukluk günlerinde ilim ve fenlerden pek çoğundan nasip almıştır. Ancak babasından okuduğu Şâhîdî manzumesinden başka, bir kimseden Farsça’ya ve nazma dair bir şey öğrenmemişlerdir” (Enver, 2010, s. 233).

tespitinden yola çıkarsak bir çocuk için bir babanın ne ifade ettiğini ve onun yetişmesinde babanın rolünün önemini de öğrenmiş oluruz. Böylece büyük adamların arkasında nasıl bir ebeveyn olduğu da açığa çıkmış olur. Hiç şüphesiz ki, büyük bir insan, istisnalar dışında, büyük bir anne-babanın, büyük emeklerinin meyvesidir.

Baba

Kaynaklarımız şairlerimizin özel hayatları hakkında maalesef ayrıntılı bilgiler vermiyorlar. Mevcut bilgimize göre Şeyh Galip’in biri kız ikisi erkek olmak üzere üç çocuğu vardı:

“Şeyh Galib’in Şerife Âişe adında bir şeyh kızıyla evlendiği, bu evlilikten Zübeyde isminde bir kızı, Ahmed ve Mehmed isimlerinde iki oğlu olduğu, Şer’î Siciller Arşivi’nde bulunan tereke kayıtlarından ve şairin ölümü dolayısıyla padişahın bir fermanla çocuklarına Gümrük Mukâtaası’ndan 30’ar akçe maaş tahsis ettiğine dair belgeden anlaşılmaktadır. Esrar Dede’nin divanında kızı Zübeyde’nin doğumuna düşürülmüş bir tarih de bulunmaktadır” (Kalkışım, 2010, C. 39, s. 54-57).

Esrar Dede, Şeyh Galib’in 1795’te doğan kızı Zübeyde’nin doğum tarihi için şu beyti söylemiş:

Doğdu bir mahdumesi hemçün çerağ-ı âftâb

Eyledi rûşen ocağın şeyhimin sultanımın (Ergun, 1935, s. 51).

Bu beyit bir kız çocuğunun doğumu için yazılmış olmakla fevkalade önemlidir. Klasik kültürde erkek çocuğun önemsendiği ve kız çocuğunun görmezden gelindiğine ilişkin söylem böylesi bir beyitle bile olmuş olsun anlamını yitirmektedir. Şairin, bu kızının doğumuyla Şeyh Galip'in *evinin aydınlandığını* ifade etmesi (*eyledi rûşen ocağın*) kız çocuklarının doğumunu eski insanların nasıl karşılamış olduğunu da göstermektedir. (Burada, "kızı olmayan evladım var demesin", "Kız çocuğu eve bereket getirir", "Kız, babaya sevgi ve şefkati öğretir" diyen büyüklerimizin sözleri geliyor aklıma.)

Bu beyit bir başka açıdan daha da önemlidir. Eski kültürümüzde erkek çocuk için *mahdum* kelimesinin kullanıldığı ancak kız çocukları için *mahdum* kelimesinin müennesi olan *mahdüme* kelimesinin kullanılmadığı, bunun yerine kız evlat için *kerime* denildiği söylenir, yaygın olan inanç budur. Fakat bu beyitte Esrar Dede'nin Şeyh Galip'in kızı için *mahdüme* kelimesini yeğlediğini görüyoruz. Demek ki *mahdüme* kelimesi kız için de kullanımda imiş. Bunun niye önemli olduğu sorulabilir. Dikkat edilirse *mahdüm* kelimesi "*kendisine hizmet edilen*" demek. Yani eski insanlar bu kelimeyi kullanarak, anne-babayı çocuğun efendisi olarak değil, hizmetkârı olarak gördüklerini ifade etmiş olmaktadırlar. Bu çok önemli bir pedagojik bir ayrıntıdır. Çocuklarımız "*hizmetçilerimiz*" değil, aksine "*efendilerimizdir*". "Bu kelimeyi sadece erkek çocuklar için kullanmak, anne-babaların erkek çocuğa hizmeti kendilerine şiar edindiklerini, ama kız çocuk için bu kelimeyi kullanmayarak ona hizmetle kendilerini yükümlü görmediklerini göstermiş olurlardı" şeklinde batıl görüş de böylece çürümüş olmaktadır. Evet yukarıdaki beyitten anlıyoruz ki kızlar da bir evlat olarak *mahdümedirler*; yani kendisine hizmet edilen kişi.

Şeyh Galip'in bu kızı dışında, Ahmed ve Mehmet adında iki de oğlu vardır, fakat onlarla ilgili ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz.

Çocuk Kimdir?

Şeyh Galip, şiirlerinde çocuklar ve çocukluk üzerine görüşlerini de belirtmiştir. Ben bunu önemli görüyorum. Şaire göre çocuk kimdir sorusunun cevabı aynı zamanda o çağın çocuk algısının yansımalarından biri olacaktır. Bu bazen şairin bireysel görüşünün, bazen mensup bulunduğu inanç dairesinin, bazen de çağın yaygın anlayışının bir yansıması olabilir. Ama bu ve benzeri değerlendirmelerin şairin ufku, çocuktan ziyade daha derinden yatan "insan anlayışı" için de önemli bir gösterendir.

Şair, aşağıdaki beyitte, temiz bir çocuğun babanın şeref ve izzet kazanmasına vesile olacağı söyler ve bunu da bir yayın bir oka muhtaç olmaklığıyla verir. Nasıl kemanın kıymet ve değerini artıran bir ok ise, babanın değer ve itibarını artıran da temiz bir çocuktur.

Benzetme ilginçtir ve aslında tartışmaya da açıktır: Gerçekten de bir ok olmadan bir yayın ne işe yarayacağı meçhuldür. Yani, bir yayın amacı ok atmaktır. Eğer ok yoksa yay ne işe yarar? Aynı şey baba-evlat münasebetinde söylenebilir mi? Yani biz çocuk yoksa baba ne işe yarar diyebilir miyiz? Diyemeyiz şüphesiz. Ama Şeyh Galip burada *bâis-i i'zâz-ı peder* diyerek *çocuğun izzet ve şeref vericiliğinden değil onun izzet ve şeref arttırıcılığından* bahsediyor. Babanın çocuk olmaksızın da izzet ve şerefi vardır şüphesiz ama değerli bir evlat onun bu şeref ve izzetini daha da *arttırır*. Tarihe baktığımızda nice evlat hakikaten babası için büyük bir onur ve şeref kaynağı olmuştur.

Veled-i pâk olur bâis-i i'zâz-ı peder

Dâimâ tîr verir kadr-i kemâna revnak (Okçu, t.y., s. 311).

Mevlevilikte Şems ve Sultan Veled yolu şeklinde iki kol olduğundan bahsedilir. “*Şems-i Tebrîzî'nin yolunu “Tarîkat-ı Işkıyye-i Şemsiyye-i Celâliyye”, Sultân Veled'in yolunu ise “Zühhd” olarak tanımlayanlar vardır*” (Küçük, 2021: <http://sultanveled.semazen.net/?p=279>). Konumuz bu olmadığından ayrıntısına girmiyoruz ancak Şeyh Galip bir dörtlülüğünde bu tartışmalarla muhatap olmuş olmalı ki, Sultan Veled'in önemine dair yazdığı bir dörtlülükle Sultan Veled kolunun önemini anlatmıştır. Burada “*el-veledü sırrı ebîhi*” yani “*Çocuk babasının sırrıdır*” sözünü anarak, Sultan Veled'in Hz. Mevlana'nın sırrını taşıdığını ve gerçek yolun da onun yolu olduğunu söylemiş olmaktadır. Şeyh Galip'in burada Mevlevilikteki önemli bir menkıbeye de gönderme yaptığı açıktır:

“Bir gün Mevlana, medresenin sofrasında, gençlik çağındaki Sultân Veled sağ, diğer oğlu Alâeddîn de sol tarafında otururken, gayb âleminden yeşiller giymiş iki şahıs gelir ve Sultân Veled'in elinden tutup götürürler. Bir süre sonra onu geri getirdiklerinde ‘Bu genç Bahâ Veled'in (k.s.) neslinin devâmı için lâzımdır’ derler. Sonra Alâeddîn'i götürürler ama geri getirdikleri zaman bir şey söylemezler. Halkın feryatlar içinde ne olduğunu sormaları üzerine Mevlana: ‘Bahâeddîn'i bizim soyumuzun devâmı için bir süre dünyâda tutacaklar. Fakat Alâeddîn'i çok tutmayacak, yakın zamanda götürecekler’ buyurur. Eflâkî, bu olayı yorumlarken, Alâeddîn'in gerçekten de fazla sürmeden Şems-i Tebrîzî (ö.645/1247) olayında çarpılıp öldüğünü, Sultân Veled'in temiz bir kalple yıllarca yaşadığını ve ‘çocuk, babasının sırrıdır’ hadisinin sanki özellikle Sultân Veled için irâd edildiğini söyler” (Küçük, 2021: <http://sultanveled.semazen.net/?p=279>).

Bu dörtlülükte Şeyh Galip, Sultan Veled yolu dışındaki yolları tutanları “*Ey Mevlevilik yolunun yolcuları, Pîr'in (Hz. Mevlana) evladına uyun, yolunuzu şaşırmanın, ‘çocuk babanın sırrıdır’*

hakikatini göz önüne alırsak, o çocuk Sultan Veled’den başka kim olabilir” diye uyarmaktadır. Hadis olup olmadığı tartışmalı olan ve hadis olmama ihtimali çok daha yüksek olan “çocuk babasının sırrıdır” sözünün, Şeyh Galip için burada önemli bir referans kaynağı olduğu açıktır.

*Ey sâlik-i râh-ı Mevlevî ol âgâh
Evlâdına uy pîrinin olma güm-râh
Fehvâ-yı latif el-veled-i sırr-ı ebih
Sultân Veled degil de kimdir billâh* (Okçu, t.y., s. 439).

Doğum Günü Tebrikleri:

Mevleviler arasında, doğum günleri için tebrikler ve ölüm için de mersiyeler yazma adetinin yaygın olduğu anlaşılıyor. Yukarıda Şeyh Galip’in kızı için yazılan bir tebrikten bahsetmiştik. Bunun gibi Şeyh Galip’in de çeşitli zamanlarda doğum için tebrikler yazdığı görülmektedir. Bu tebriklerde onun çocukla ilgili görüşlerini de bulmak mümkün elbette.

“Tarîkat-ı Aliyye-i Mevleviyyeden Hüseyin Efendi Nâm Zâtın Mahdûmu Velâdetine Târîhdır” başlıklı tebliğinin başlığından da anlaşılacağı gibi, Şeyh Galip, Mevlevi büyüklerinden Hüseyin Efendi’nin oğlunun doğumu için yedi beyitlik bir manzume yazmıştır.

Bu manzumede dikkat çeken yön, Hüseyin Efendi’nin Yusuf adını verdiği bu çocuğunu *nefes evladı eylediği* şeklindeki ifadedir. *Nesib* kelimesinden, Şeyh Galip’in Hüseyin Efendi’nin soyunu, asil ve necip olarak tanımladığı anlaşılıyor. Şeyh Galip’e göre böyle bir evladı olduğu için Hüseyin Efendi ne kadar iftihar etse azdır. Şairin doğan bu çocuk için *nahl* yani meyve demesi de önemlidir. Evlat anne-baba ağacının bir meyvesidir. Fakat *nefes evladı olması* ne demektir?

Nefes evladı ile ilgili sözlükte şöyle bir tanım var:

“Nefes Evladı: Çocuğu olmayan kadına, erenlerden birinin himmet etmesi ile çocuğu dünyaya gelince o çocuğun, himmet edenin manevî evladı olduğunu bildiren bir terim. Bektaşiler, Hacı Bektaş Çelebilerini, Hacı Bektaş Velî’nin nefes evlâdı olarak kabul ederler” (Cebecioğlu, 2021 :<http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf>).

*Mesned-nişîn-i matbah-ı Monlâ-yı Rûm olan
Ya ’nî Hüseyin Efendi o pür-kadr ü i ’tibâr*

*Olmuş meğher ki kendi küçük zâde-i Nesib
Etse revâdır öyle sa’âdetle iftihâr*

*Anı o zât çün nefes evlâdı eylemiş
Buldu bu gûne hıdmet-i vâlâya iktidâr*

*Bir nahli geldi âlem-i dünyâya lâ-cerem
Kıldı Nesîb Yûsuf ile evvelde nâmdâr*

*Olsun o tıfl ömr-i azîz ile kâm-yâb
Kıldı nigâh-ı himmeti pîr-i kerem-şi'âr*

*Her kim bu hânedâna düşer ser-bülend olur
Nâz eylese sipihre anun bendesi ne var*

*Târîh dedi Es'ad-ı Gâlib bu mısra'ı
Sırrı Nesîbin ola bu Yûsufdan âşikâr (Okçu, t.y., 97).*

Divandaki 37. Kıt'a "Reîs-i Esbak Râşid Efendi Merhûmun Mahdûmı Hasan İffet Begin Velâdet Târihidir" başlığıyla, Râşid Efendi'nin çocuğunun doğumu için yazılmış;

*Kılup deryâ-yı irfân mevc-i mevzûn
Dogar mânend-i gevher tıfl-ı mazmun*

Beytiyle başlayıp,

*Dedi Gâlib bu mısra birle târîh
Hasan İffet Bey ola ömrün efvân*

Beytiyle son bulan 21 beyitlik bir doğum tebriğidir. (Okçu, t.y., s. 95-96).

Bu tebriknamesinde Şayh Galib'in çocuk tasvirleri hayli dikkat çekicidir. Nasıl nisan yağmurlarının getirdiği rahmetle sadefler denizlerde inciler yaparsa; *bu çocuk da marifet denizlerinde doğmuş bir eşsiz incidir:*

*Ki etdi feyz-i nisân ile izhâr
Muhît-i ma'rîfet bir dürr-i meknûn*

Ve bu çocuk, *gecenin karanlığını yarıp parçalayarak doğan güneş gibidir.*

*Olup bir tıfl-ı nev-tâli'le hurrem
Cihâna kıldı çün hurşîd şebhûn*

Yine Dibandaki 38. Kıt’a “*Yenikapu Dergâh-ı Şerîf Aşçıbaşısı Bulunan Şerîf Ahmed Dedenin Mahdûmu Muhammed Kudretullâh Efendinin Velâdetlerine Târîhdir*” başlığı altında,

*Şerîf Ahmed Dede merd-i tarikat
Yüzünden dogdu bir mihr-i münevver*

Beytiyle başlayıp,

*Dedim târîh-i milâdını Gâlib
Muhammed Kudretullâh lutf-ı Haydar*

Beytiyle son bulan Şerif Ahmed Dede’nin oğlu Muhammed’in doğumuna yazılmış 7 beyitlik bir tarih kıt’asıdır (Okçu, t.y., s. 96-97).

Bu kıt’ada da Şeyh Galip “Yüzünden dogdu bir mihr-i münevver” mısraıyla doğan bu çocuğu güneşe benzetmiştir. Şeyh Galip’in bu teşbihle aziz Pir’i Hz. Mevlana’yı takip ettiği apaçıktır. Zira Hz. Mevlana da ikinci hanımından olan oğlu için “ay” sıfatı kullanmıştı. Eflakî’nin anlattığına göre “Oğlu Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi’nin doğumu nedeniyle Hz. Mevlana “Selam ey âşıklar, Çünkü zamanın ayı doğdu mısraıyla başlayan bir gazel yazmıştı” (Lewis, s. 2010, s. 164).

Çocuk Vefatına Tarih

Şeyh Galip divanında sadece çocukların doğumlarına düşülen tarihlere rastlamıyoruz. Divanda vefat tarihi de var. “*Târîh-i Vefât-ı İskender Dede*” başlıklı tarih bu bakımdan hayli ilginçtir. Bu başlığa bakarak biz vefat eden İskender’in *dede* unvanından dolayı yaşlı bir zat olduğunu düşünebiliriz. Halbuki vefat eden, Şeyh Galip’in müşidi Ali Nutkî Dede’nin tek evladı olan İskender’dir ve sadece altı yaşında bir çocuktur.

“Ali Nutkî Dede’nin 1792’de İskender adlı bir oğlu olmuştur. Yeğeninini doğumunu amcası Abdülbâkî Nâsır Dede şu tarih beytiyle müjdelemiştir:

*Nâsırâ mısra’-ı târihi ki zibâ düşdi:
Mevlevî gülşeninini nev gülidür İskender-1207*

Fakat İskender çok fazla yaşamamış ve 1798’de 6 yaşında vefat etmiştir” (Erdoğan, 1998: <https://semazen.net/istanbulda-kutahyali-bir-seyh-ailesi-seyyid-ebubekir-dede-ve-ahfadi-mustafa-erdogan/>).

Şeyh Galip çok hürmet ettiği şeyhinin evladının vefatı üzerine aşağıdaki manzumeyi kaleme almıştır. Şairin İskender’i “*Mazhar-ı tevhîd idi mânend-i beyt-i Mesnevi*” mısraıyla nitelemesi gerçekten hayli ilginç bir teşbihtir. Şaire göre İskender, tıpkı *Mesnevi*’nin beyitlerinin olduğu gibi tevhidin sırlarından biri idi.

Bir çocuğu bir *beyte* teşbih etmek Galipçe bir nazarın sonucu olmalı. O zaman Ali Nutkî Dede de adeta *Mesnevi* gibidir ve oğlu da *Mesnevi*’nin bir beytine benzer. Beyit deyince de küçük görmemeli zira Şeyh Galip’e göre *Mesnevi*’nin her bir beyti (tabii ki burada kastedilen Hz. Mevlana’nın *Mesnevi*’sidir.) tevhit sırrını ihata eden bir ummandır.

*Seyyid İskender Dede ol tıfl-ı sâhib-sırr-ı Pîr
Nahl-ı pâk-i Şeyh E’s-seyyid Aliyy-i Mevlevî*

*Tıfl-ı nev-zâd idi gerçi hurd idi enzârda
Mazhar-ı tevhîd idi mânend-i beyt-i Mesnevi*

*İtmeyip bu tekyegâh-ı âlem-i kevne nazar
Zâhir oldu kendide şevk-ı likâ-yı Uhrevî*

*Tıfl-ı endek-sâl iken sırr-ı kemâl idip zuhûr
Akıbet bu tekye-i vâlâda oldu münzevî*

*Vâsıl-ı kurb olıcak Gâlib dedi târîhini
Buldu iskender Dede budur hayât-ı ma’nevî (Okçu, t.y., s. 104).*

Ninni

Bir halk edebiyatı nazım türü olan ninniye divan şiirinde de rastlanır. İlk örneğini Şeyh Galip’in *Hüsn ü Aşk*’ta Tardiye nazım biçimiyle verdiği ninni daha sonraki kimi divan şairleri tarafından da yazılmıştır.

“Bu tardiyeden önce, ‘*Zindegânî-i ‘Aşk yâhud Sıfat-ı Perverîş-i ‘Aşk*’ adlı bölüm gelmektedir:

*Bed’ eyledi ‘Aşk pîç ü tâba
Bend oldu kımât-ı ızturâba
«Aşk; sıkıntı ve endişeye başladı, ıstırap bezine bağlandı.»
Yapdırdı sipihr-i pür-felâket
Tâbûtdan oña mehd-i râhat*

«Felaket dolu felek, ona tabuttan bir istirahat beşiği yaptırdı.»

Tâ dîdesi ola hâba mu’tâd

Bu şi’ri ederdi dâye inşâd

«Gözü uykuya alışsın diye, dadısı ona bu şiiri söyledi.»

Ardından Tardiyeye nazım şekliyle, dadısının Aşk’a ninni olarak okuduğu şiir başlar” (Öztekin, 2016, s. 47).

Ey mâh uyu uyu ki bu şeb

Gûşunda yer ede bang-i yâ Rab

Ma’lûm değil eğerçi matlab

Öyle görünür ki hükm-i kevkeb

Sih-i siteme kebâb olursun (Doğan, t.y., s. 23-24).

Mısralarıyla başlayan bu tardiye,

Bîdârlık ile etme mu’tâd

Uyhudan olur olursa imdâd

Bir zehr sunup bu çarh-ı cellâd

Gâlib gibi kârın ola feryâd

Bezm-i eleme rebâb olursun (Doğan, t.y., s. 23-24).

Mısralarıyla son bulur.

Sonuç

Bu yazımızda, insan evladı anlamındaki çocuk kelimesinin Şeyh Galip’teki karşılığı ve manası üzerinde durmaya çalıştık. Bu kelime sadece somut ve birincil anlamıyla kullanılmamıştır şüphesiz, şair tarafından imgesel kullanılışları da vardır.

Mesela bunlardan birine göre *mana denilen çocuk, şairin kalbinin çocuğudur*:

Rûh-ı kudsî beled-i kalbimdir

Tıfl-ı ma’nâ veled-i kalbimdir (Okçu, t.y., s. 244).

Bu ayrı bir konu olduğu için biz bunun üzerinde durmadık. Divan şairlerinin divanlarının ve elbette sair eserlerinin bu açıdan müstakilen incelenmesine ihtiyacımız olduğuna şüphe yok. Bilindiği gibi Nabî’nin *Hayriye*’si ve Sümbülzade Vehbî’nin *Lütfiyye*’si müstakilen çocuk eğitimi üzerine yazılmış iki önemli eserimizdir. Bunların çocuk eğitimi açısından incelemeleri çeşitli çalışmalarla yayınlanmaktadır. Ama kendileri de birer evlat, birer baba olan divan şairlerinin çocuk hakkındaki görüşleri şüphesiz divanlarının içinde, birer saklı hazine

olarak durmaktadır. Şeyh Galip, bir Mevlevî olmakla, Hz. Mevlana'nın çocuk eğitimine ve büyüütülmesine verdiği önemi eserlerinde göstermiş görünüyor.

İnsanın hayatı boyu aradığı en önemli duygu “değerli olma”, “saygı görme” duygusu imiş. Hiç kimse “değerli olma hissi tatmin edilmeden” yaşayamaz imiş:

“Önem hissi kaybolduğunda, kişi önemin yerini doldurabilmek için dikkatini gücün farklı ve genellikle sapkın veya nevrotik formlarına yönlendirir. Şiddet veya buna yakın eylemler kişiye bir önemsenme, değerli olma, güç hissi verir (o duygunun asıl duygunun yerine geçip geçmediği o anda önemli değildir) bu da bireye bir önem hissi verir. Hiçbir insan önemli olduğu hissi olmadan uzun süre var olamaz... Birçok şiddet eyleminin altında, bu önem hissini olmaması ve bunun mücadelesi yatar” (May, 2013, s. 35-36).

Hz. Mevlana'nın eserlerinde çocuklara ne kadar önem verdiğini görmek mümkündür, aynı önem hissini Şeyh Galip'in de taşıdığı anlaşılıyor. Bunu çocukların doğum ve ölümleri için yazmış olduğu şiirlerdeki nitelermelerde açıkça görüyoruz. Bizim bu incelememiz bu meseleye giriş mahiyetindedir şüphesiz, daha kapsamlı incelemelerle şairlerimizin bu önemli konudaki yol gösterici ve ufuk açıcı düşüncelerine çok daha ayrıntılı bir şekilde gıreceğimize eminim. Ve şundan da eminim ki bugün “ideal çocuk eğitimi” ifadesiyle sunulan davranış modelleri kadim kültürümüzde en derin şekilde yaşıyordu, yaşatılıyordu. Bizim bunları *yeniden keşif* için kadim metinleri ayrıntılarıyla incelemeye ve irdelemeye ihtiyacımız var.

Kaynakça / References

- Enver, Ali (2010). *Mevlevî şâirler-Semahâne-i Edeb.* (Tahir Hafızoğlu, Haz.). İstanbul: İnsan Yay.
- İpekdal, Adnan (2013). *Mesnevilerde aile ve çocuk: Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pentname, Hüsn ü Aşk, Hayriye, Lütfiye.* (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Ahmet Mithat Efendi (2013). *Peder olmak sanatı.* (Gizem Akyol, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf deyimleri ve terimleri sözlüğü.* Erişim adresi: <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf>
- Lewis, Franklin (2010). *Mevlânâ geçmiş ve şimdi, Doğu ve Batı.* (Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yay.
- Fuzulî (1958). *Divân.* (Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedir Yüksel, Müjgan Cunbur, Haz.). Ankara: TTK.
- Küçük, Hülya. *Mevlevîliğin Sultân Veled Kolu: Tarikat-ı Işkıyye-i Veledîyye-yi Celâliyye.* Erişim adresi: <http://sultanveled.semazen.net/?p=279>, 10.07.2021.
- Ersoy, Mehmet Akif (2012). *Tefsir yazıları ve vaazlar.* (M. Ertuğrul Düzdâğ, Haz.). Ankara: DİB.
- Mevlânâ (1990). *Fihî Mâfih.* (Melihâ Ülker Anbarcıoğlu, Çev.). İstanbul: MEB.
- Mevlânâ (1991). *Mesnevi.* (Veled Çelebi, Çev.) C. I-VI İstanbul: MEB.
- İsen, Mustafa (1988). “Edebiyat tarihimizin kaynaklarından Evliya Çelebi Seyahatnâmesi”. *Marmara Üniv. Fen-Edeb. Fak.Türklük Araştırmaları Dergisi*, (IV), s. 229-233.

- Kalkışım, Muhsin (2010). “Şeyh Gâlib”. *DİA*, C.39. İstanbul: TDV. s. 54-57.
- Erdoğan, Mustafa (1998). “İstanbul’da Kütahyalı bir şeyh ailesi: Seyyid Ebubekir Dede ve ahfâdı”. *İstanbul Araştırmaları*, (7), s. 125-169.
- Özgen, Mustafa (2013). “Mehmet Akif Ersoy’un Türk eğitimine katkıları”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (27), s. 1–22.
- Okçu, Naci (1993). *Şeyh Gâlib*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Topçu, Nurettin (2008). *Amerikan mektupları düşünen adam aramızda* Dergah yay., İstanbul 2008, 5. Baskı, s. 28.
- Şimşekler, Nuri. *Hz. Mevlâna’da evlilik, aile ve çocuk eğitimi*. Erişim adresi: <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>, 08.07.2021.
- Öztekin, Özge (2016). “Ninniye divan şairlerinden dinlemek”. *folklor/edebiyat*, 22(88). s. 45-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/542473>,
- May, Rollo (2013). *Güç ve masumiyet: Şiddetin kökenleri üzerine bir inceleme*. (Mihriban Doğan, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Ergun, Saadettin Nüzhet (1935). *Şeyh Gâlib - Hayatı ve eserleri*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Şeyh Gâlib. *Hüsni ü Aşk*. (Muhammet Nur Doğan, Haz.).Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10711,seyhgalibhusnuaskmuhammetnurdoganpdf.pdf?0>, s. 23-24., 10.07. 2021.
- Şeyh Gâlib. *Dîvân*. (Naci Okçu, Haz.). Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>, s. 311. (11.07.2021)